Spostrzeganie rodziny dysfunkcjonalnej przez dzieci sześcioletnie

Ewa Marat[a], Sylwia Rydz[b], Olga Malinkiewicz-Bryndza[a]

[a]*Instytut Psychologii Uniwersytetu Łódzkiego*
[b]*Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi*

Rodzina jest pierwszym środowiskiem społecznym człowieka. O rodzinie prawidłowiej mówimy wtedy, gdy zapewnia wszechstronny rozwój fizyczny, społeczny i psychiczny swoim dzieciom. Zdarza się jednak, że prawidłowe działanie rodziny zostaje zaburzone i nie spełnia ona swoich rzeczywistych funkcji – wówczas mówimy o rodzinie dysfunkcjonalnej. Dysfunkcjonalność rodziny obejmuje wszystkich jej członków, najbardziej jednak odbija się na najmłodszych. Atmosfera w takich rodzinach często pełna jest napięć, konfliktów, zagrożeń, negatywnych wzorców postępowania, dezintegracji emocjonalnej. Dzieci w wieku przedszkolnym potrafią już spostrzegać rodziny z pewnym dystansem, widzą różnice między różnymi środowiskami, coraz częściej przebywają poza środowiskiem rodzinnym, mają kontakt z innymi dziećmi i dorosłymi.

Niniejsze badanie miało na celu ukazanie, jak dzieci z rodzin prawidłowych i dysfunkcjonalnych spostrzegają swoje rodziny, czy występują różnice w ocenie poszczególnych członków rodziny, czy inaczej oceniają rodziny chłopcy, a inaczej dziewczynki. W badaniu wzięło udział 46 dzieci sześcioletnich – 23 z rodzin przeciętnych i 23 z rodzin z problemem zaniedbania. Do zbadania spostrzegania relacji rodzinnych w perspektywie dzieci wykorzystano Test stosunków rodzinnych *Bene i Anthony'ego. Ten test ocenia uczuciowy stosunek dziecka do pozostałych członków rodziny, a także postawy rodziny wobec dziecka. Badanie w pewnym sensie imituje sytuację życiową badanego dziecka, a jego wyniki ukazują rodzinne interakcje uczuciowe spostrzegane przez samo dziecko, wynikające z jego doświadczeń z osobami bliskimi. Głównym założeniem badania jest ukazanie różnic w postrzeganiu rodziny przez dzieci pochodzące w rodzin z problemem zaniedbania oraz dzieci z rodzin przeciętnych. Istotą jest pokazanie, że dzieci krzywdzone przez swoich najbliższych inaczej widzą swoje otoczenie.*

Słowa kluczowe:
rodzina dysfunkcjonalna, dziecko przedszkolne, zaniedbanie

Wstęp

Każda rodzina codziennie natrafia na jakieś problemy, które wymagają rozwiązania. Większość rodzin potrafi sobie z nimi poradzić w taki sposób, aby nadal realizować swoje funkcje. Są jednak rodziny, które nie potrafią radzić sobie z trudnościami, co powoduje zaburzenie ich funkcjonowania i poważne problemy w spełnianiu swoich zadań. Takie rodziny nazywane są rodzinami dysfunkcjonalnymi. Należy tu dokonać rozróżnienia między dysfunkcją a patologią. O rodzinie dysfunkcjonalnej mówimy, kiedy jej prawidłowe funkcjonowanie zostaje zaburzone i nie spełnia ona już swoich rzeczywistych zadań. Członkowie takiej rodziny działają na niższym poziomie, niż mogliby w sprzyjających warunkach. Cechy charakterystyczne takiej rodziny to: niedojrzałość emocjonalna rodziców, nieprzystosowanie społeczne, problemy materialne rodziny, sztywność zasad, zaprzeczanie konfliktom, trwanie w konfliktach, brak intymności w relacjach, niewłaściwy podział ról. Dysfunkcjonalność rodziny wpływa bezpośrednio na członków rodziny, uniemożliwiając realizację indywidualnych potrzeb (Walęcka-Matyja, 2014). Natomiast rodzina patologiczna to nie rodzina z ryzykiem zaburzeń, ale rzeczywistymi zaburzeniami wynikającymi z problemów istniejących w samej rodzinie, takich jak alkoholizm, nieudolność wychowawcza rodziców, przestępczość, przemoc, nierząd (Dudek, 2010; Stojecka-Zuber, 2005).

Rodzinę dysfunkcjonalną należy postrzegać w perspektywie wielu niekorzystnych zjawisk przebiegających równolegle. Dysfunkcjonalność rodziny obejmuje wszystkich jej członków, jednak najbardziej odbija się na dzieciach. Świat stworzony przez dysfunkcjonalnych rodziców przestaje być domem pełnym miłości, wsparcia czy wzajemnych relacji. Dom dysfunkcjonalny staje się źródłem napięć, zagrożeń, konfliktów, negatywnych wzorców postępowania, dezintegracji emocjonalnej, przestaje dawać poczucie bezpieczeństwa i umożliwiać swobodny rozwój dziecku. Rodzina taka niewystarczająco zaspokaja potrzeby biologiczne dziecka, nie są również zaspokojone jego potrzeby poznawcze ani psychiczne, takie jak akceptacja, współdziałanie, szacunek, bezpieczeństwo. Poniżej rozpatrzono szczególny przypadek dysfunkcji, jakim jest zaniedbanie. Uznawane jest ono za jeden z elementów przemocy w rodzinie, który – chociaż uważany za najłagodniejszą jej formę – przynosi dramatyczne skutki w rozwoju dziecka. Najpowszechniejsze

formy zaniedbania to niedostateczne zapewnienie schronienia i ubrania, niewystarczająca dbałość o higienę dziecka, zaniedbanie edukacyjne, emocjonalne oraz wychowawcze, brak opieki medycznej, zakłócenia snu dziecka, złe odżywianie, brak kontroli nad dzieckiem (Brągiel, 2007; Grabowiec, 2011).

Przyczyną coraz częstszego zaniedbywania dzieci przez rodziców może być pogoń za wartościami materialnymi, co pociąga za sobą przedmiotowe podejście do życia, a samoocena opiera na tym, co rodzina posiada w wymiarze dóbr materialnych. Takie rodziny przedmiotowo traktują także swoich członków – nie okazują sobie miłości, serdeczności, zainteresowania, zadowolenia z przebywania razem. Taki sposób postępowania naraża dzieci na poczucie osamotnienia, co pociąga za sobą osłabienie więzi emocjonalnej, utratę poczucia przynależności oraz przewagę wartości dóbr materialnych nad sferą uczuciową. Rodzice mało wiedzą o swoim dziecku, w podejmowanych działaniach nie biorą pod uwagę jego indywidualnych potrzeb. Postępowanie rodziców, którzy zaniedbują swoje dzieci może być źródłem problemów uczuciowych, nieprzystosowania społecznego czy obniżonych aspiracji. Doświadczenie, jakie małe dziecko wyniesie z rodziny, kształtuje jego motywację do działania, osobowość, przyszłe relacje z innymi i nastawienie do siebie i świata (Sendyk, 2003).

Wiek przedszkolny jest swoistym czasem w rozwoju dziecka. Oprócz rodziny, pojawiają się inne środowiska wychowawcze, dziecko poznaje rówieśników i nowych dorosłych. Okres przedszkolny jest stanem przejściowym między życiem w środowisku rodzinnym a życiem w otwartym środowisku pozadomowym. Dziecko w wieku przedszkolnym powinno być gotowe do spędzania czasu poza domem, w otoczeniu nowych ludzi, miejsc, przedmiotów. Poczucie osamotnienia, doświadczane w kontakcie z zaniedbującymi rodzicami, może wpływać na przystosowanie społeczne dziecka w przedszkolu, a także na rozwój umiejętności nawiązywania kontaktów z rówieśnikami i nauczycielami. Dzieci rodziców chłodnych i obojętnych są zwykle gorzej przystosowane emocjonalnie do funkcjonowania w przedszkolu. Brak miłości, spędzania wolnego czasu, wspólnych zainteresowań, brak uwagi ze strony rodziców, wpływają na wrażliwość uczuciową dzieci, znacznie ją obniżając (Brągiel, 2007; Brzezińska, 2005; Sendyk, 2003).

Cel i przebieg badań

Jednym z warunków prawidłowego rozwoju społecznego jest przywiązanie, czyli nawiązanie silnych więzi emocjonalnych. Uczucie przywiązania stanowi o więzi

między rodzicami a dzieckiem (Plopa, 2014). W rodzinach, w których występuje zaniedbanie, kształtowanie silnych więzi uczuciowych jest zaburzone. Dzieci w wieku przedszkolnym nadal potrzebują silnego oparcia w swojej rodzinie, aby móc się prawidłowo rozwijać i dostosowywać do nowych środowisk społecznych. Przedszkolak jest już na tyle rozwinięty, że dokonuje porównań, wyciąga wnioski, przygląda się różnym relacjom społecznym. Funkcjonowanie w nowym środowisku, jakim jest przedszkole, pozwala dziecku poznać nowych dorosłych, doświadczyć innych kontaktów interpersonalnych niż ze swoimi rodzicami, zaobserwować relacje między rówieśnikami a ich rodzicami. Może to być czas, kiedy zauważa, że wśród innych rodzin, panują inne zachowania, że wzajemne kontakty cechuje bliskość i serdeczność. Dzieci w tym wieku potrafią już spojrzeć na swoją rodzinę z pewnego dystansu. Coraz częściej pozostają w innym niż rodzina środowisku wychowawczym, przebywają z innymi dziećmi i dorosłymi, co umożliwia sześciolatkowi spojrzenie na własną rodzinę bardziej obiektywnie.

Biorąc pod uwagę powyższe stwierdzenia, interesujące byłoby zbadanie, jak dzieci z rodzin dysfunkcjonalnych postrzegają swoich najbliższych i jak oceniają relacje interpersonalne w swojej rodzinie. Jest to zagadnienie istotne z punktu widzenia rozwoju dziecka. W przeciwieństwie do przemocy fizycznej czy wychowywania się w rodzinie z problemem alkoholowym, przemoc psychiczna, jaką jest zaniedbywanie dziecka, nie jest szeroko opisywana. Szczególnie jeśli chodzi o percepcję takiej rodziny przez same dzieci.

Problemem badawczym w niniejszym artykule jest określenie sposobu, w jaki dzieci zaniedbywane odbierają swoją rodzinę. Zakłada się różnicę w ocenie rodziny przez dzieci pochodzące z rodzin dysfunkcjonalnych i dzieci pochodzące z rodzin przeciętnych[1].

Badaniem objęto 46 dzieci w wieku sześciu lat (23 dzieci z rodzin dysfunkcjonalnych i 23 z rodzin przeciętnych). W grupie dzieci pochodzących z rodzin dysfunkcjonalnych znajdują się dzieci wychowujące się zarówno w rodzinach pełnych, jak i rozbitych. Do badania wybrano dzieci sześcioletnie, ponieważ jest to ważny wiek, w którym świat dzieci się poszerza, gdy przechodzą one z zamkniętego środowiska domowego do nowego środowiska społecznego. Dochodzi wtedy do bardzo dynamicznego rozwoju psychofizycznego dziecka, rosną także jego zdolności komunikacyjne.

1 Pojęcie rodziny dysfunkcyjnej jest dobrze opisane w piśmiennictwie, autorki artykułu na użytek przeprowadzonych badań dodały kategorię rodzin przeciętnych, w których zasadnicze funkcje, takie jak prokreacyjna, ekonomiczna, opiekuńczo-wychowawcza, socjalizacyjna, psychohigieniczna (za: Ziemska, 1986) są zaspokajanie w stopniu zadowalającym.

Do zbadania oceny rodziny przez dziecko wykorzystano *Test stosunków rodzinnych* Bene i Anthony'ego (Frydrychowicz, 1993). Jest to metoda projekcyjna[2], badająca postawy rodziny w ocenie dziecka. Korzysta z umiejętności dzieci do spontanicznego okazywania swoich odczuć w trakcie zabawy. W teście wykorzystuje się 21 papierowych figurek, które są odzwierciedleniem członków rodziny i jedną dodatkową figurkę – Pana Nikt, karteczki ze stwierdzeniami (pozytywnymi i negatywnymi), które opisują uczucia, jakimi dziecko darzy członków rodziny, i karteczki opisujące uczucia członków rodziny wobec dziecka. Sytuacja testowa polega na wybraniu przez dziecko tych figurek, które najlepiej pasują do jego bliskich. Dzieci decydują, ile osób chcą uwzględnić, czy są to tylko osoby najbliższe, czy też dochodzą osoby z dalszej rodziny (dziadkowie, ciotki, wujkowie, kuzyni). Następnie osoba badająca czyta dziecku poszczególne stwierdzenia, a dziecko przypisuje je do konkretnej osoby. Jeśli zdanie nie pasuje do żadnej z osób, karteczka trafia do Pana Nikt. Test w pewnym sensie imituje sytuację życiową badanego dziecka, a wyniki ukazują sytuację życiową rodziny z jego perspektywy. Wyniki pozwalają odkryć, który z członków rodziny jest dla badanego dziecka najważniejszy, pozwalają uchwycić źródło jego lęku czy niepokoju. Ułatwiają porównanie uczuć kierowanych od bliskich osób do dziecka i w odwrotnym kierunku.

Wyniki

Uzyskane wyniki badań poddano analizie jakościowej, którą stosuje się przy analizie materiału projekcyjnego. Na początku przedstawiono wyniki ukazujące zakres uczuć dawanych członkom rodziny i uczuć od nich odbieranych przez dzieci pochodzące z rodzin dysfunkcjonalnych, a następnie dzieci z rodzin przeciętnych.

2 Metoda badania psychologicznego, w której nadawanie przez osobę indywidualnych znaczeń wieloznacznemu materiałowi bodźcowemu ujawnia jej stany psychiczne, cechy osobowości, wartości, postawy, cele, mechanizmy obronne, lęki, kompleksy, traumy itp. Istotą testu projekcyjnego jest wydobycie nieświadomych treści psychicznych, których badany nie jest w stanie ujawnić świadomie, nawet przy najlepszych chęciach i postawie współpracy, ponieważ sam ich nie zna. Nazwa *test projekcyjny* pochodzi od mechanizmu obronnego – projekcji (Frydrychowicz, 1993).

Tabela 1. Charakter uczuć w rodzinie z perspektywy chłopców z rodzin dysfunkcjonalnych

Osoby	Uczucia dawane		Uczucia odbierane	
	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne
Matka	35%	3%	52%	6%
Ojciec	26%	4%	30%	6%
Rodzeństwo	28%	23%	30%	15%
Inni	16%	1%	20%	1%
Pan Nikt	14%	69%	11%	72%

Źródło: opracowanie własne.

Chłopcy z rodzin dysfunkcjonalnych najwięcej uczuć pozytywnych kierują do matki, a najwięcej uczuć negatywnych poza rodzinę, czyli do Pana Nikt. Chłopcy ci oceniają, że najwięcej uczuć pozytywnych dostają od matki, a uczucia negatywne w zdecydowanej większości napływają spoza rodziny.

Tabela 2. Charakter uczuć w rodzinie z perspektywy dziewczynek z rodzin dysfunkcjonalnych

Osoby	Uczucia dawane		Uczucia odbierane	
	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne
Matka	31%	6%	39%	5%
Ojciec	15%	2%	18%	6%
Rodzeństwo	30%	25%	35%	25%
Inni	11%	3%	11%	6%
Pan Nikt	5%	57%	9%	56%

Źródło: opracowanie własne.

Dziewczynki z rodzin dysfunkcjonalnych najwięcej uczuć pozytywnych kierują do matki i do rodzeństwa, a najwięcej uczuć negatywnych poza rodzinę, czyli do Pana Nikt. Dziewczynki oceniają, że najwięcej uczuć pozytywnych dostają od

matki i od rodzeństwa, a uczucia negatywne w zdecydowanej większości nie napływają od członków rodziny.

Tabela 3. Charakter uczuć w rodzinie z perspektywy chłopców z rodzin przeciętnych

Osoby	Uczucia dawane		Uczucia odbierane	
	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne
Matka	40%	4%	44%	9%
Ojciec	31%	9%	33%	14%
Rodzeństwo	23%	24%	21%	17%
Inni	20%	4%	15%	4%
Pan Nikt	8%	58%	13%	57%

Źródło: opracowanie własne.

Chłopcy z rodzin przeciętnych najwięcej uczuć pozytywnych kierują do matki, a uczuć negatywnych poza rodzinę, czyli do Pana Nikt. Chłopcy ci oceniają, że najwięcej uczuć pozytywnych dostają od matki, a uczucia negatywne w zdecydowanej większości nie napływają od członków rodziny.

Tabela 4. Charakter uczuć w rodzinie z perspektywy dziewczynek z rodzin przeciętnych

Osoby	Uczucia dawane		Uczucia odbierane	
	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne	Uczucia pozytywne	Uczucia negatywne
Matka	38%	6%	40%	7%
Ojciec	24%	7%	28%	7%
Rodzeństwo	18%	17%	17%	7%
Inni	23%	5%	18%	7%
Pan Nikt	8%	60%	12%	66%

Źródło: opracowanie własne.

Dziewczynki z rodzin przeciętnych najwięcej uczuć pozytywnych kierują do matki, a najwięcej uczuć negatywnych poza rodzinę, czyli do Pana Nikt. Dziewczynki oceniają, że najwięcej uczuć pozytywnych dostają od matki, a uczucia negatywne w zdecydowanej większości nie napływają od członków rodziny.

Omówienie

Większość badanych dzieci – zarówno z rodzin przeciętnych, jak i dysfunkcjonalnych – odbiera swoje rodziny w sposób pozytywny. Zdecydowana większość dzieci kieruje uczucia pozytywne do członków rodziny, a uczucia negatywne do Pana Nikt. Podobnie wygląda percepcja uczuć odbieranych przez dziecko od rodziny – większość uczuć pozytywnych jest odbierana od członków rodziny, a uczucia negatywne zostały ulokowane poza rodziną (u Pana Nikt).

W celu bardziej obrazowego ujęcia uzyskanych wyników, zostaną one przedstawione na wykresach.

Wykres 1. Uczucia pozytywne kierowane do poszczególnych członków rodziny przez chłopców z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

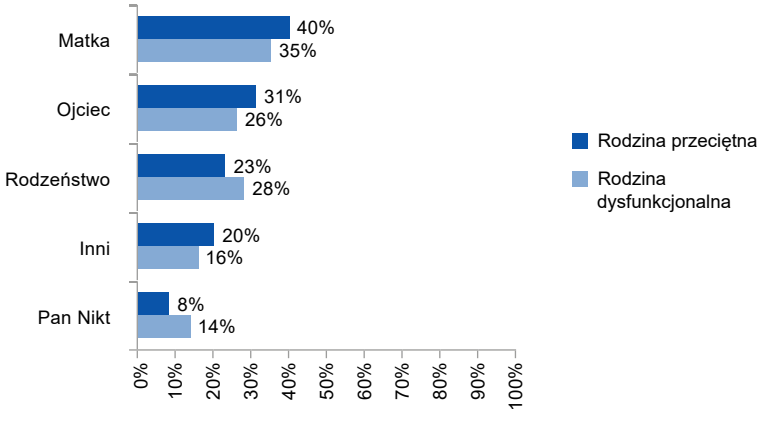

Jak wynika z powyższego zestawienia, chłopcy z rodzin przeciętnych nieznacznie częściej kierują swoje uczucia pozytywne do rodziców niż chłopcy z rodzin dysfunkcjonalnych. Może to wynikać z lepszych relacji między rodzicami a chłopcami. Natomiast chłopcy z rodzin dysfunkcjonalnych częściej niż chłopcy z rodzin przeciętnych kierują uczucia pozytywne do rodzeństwa. Może to być spowodowane wspólną sytuacją – dzieci czując się odrzucone

przez rodziców, mogą szukać wsparcia u swojego rodzeństwa. Brat czy siostra, które jest w podobnej sytuacji, czyli też często pozostawione samemu sobie i zaniedbywane przez rodziców, może być źródłem pozytywnych kontaktów i relacji dla dziecka, stąd kieruje ono swoje uczucia pozytywne właśnie w tym kierunku.

Wykres 2. Uczucia pozytywne kierowane do poszczególnych członków rodziny przez dziewczynki z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

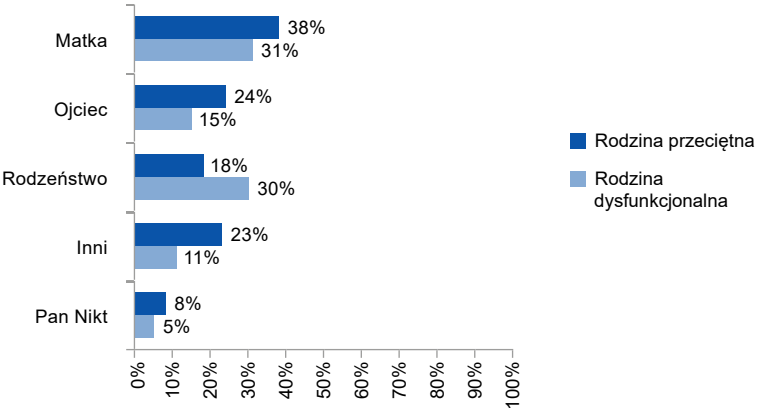

Dziewczynki z rodzin przeciętnych (podobnie jak chłopcy) częściej niż dziewczynki z rodzin dysfunkcjonalnych kierują swoje uczucia pozytywne do rodziców. Może to się wiązać z tym, że rodzice tych dziewczynek są bardziej dostępni dziecku, mają z nimi bliższe relacje niż rodzice zaniedbujący swoje dzieci. Dziewczynki z rodzin dysfunkcjonalnych częściej niż z rodzin przeciętnych kierują swoje pozytywne uczucia do rodzeństwa. Sytuacja jest analogiczna jak w przypadku chłopców – przy braku zainteresowania i wsparcia ze strony rodziców, dziewczynki szukają bliskich relacji w kontakcie z rodzeństwem. Może to być wynikiem szukania bliskich relacji, możliwe, że – szczególnie starsze – rodzeństwo zastępuje kontakty dziecka z rodzicami. Jak wynika z powyższego zestawienia, dziewczynki z rodzin przeciętnych więcej uczuć pozytywnych kierują do dalszych członków rodziny niż dziewczynki z rodzin zaniedbywanych. Może to być wynikiem braku dbałości o utrzymanie dobrych i bliskich relacji dziecka z dalszą rodziną przez rodziny dysfunkcjonalne. Możliwe też, że dalsza rodzina, tak jak rodzice, nie jest specjalnie zainteresowana dzieckiem, stąd brak bliższej więzi uczuciowej.

Wykres 3. Uczucia negatywne kierowane do poszczególnych członków rodziny przez chłopców z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

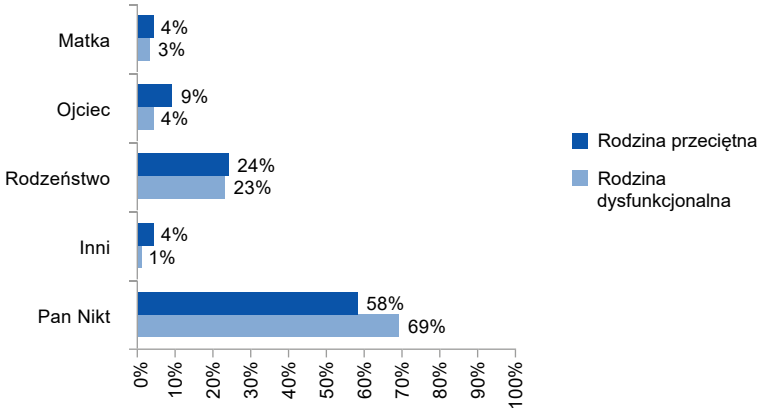

Chłopcy z obu badanych grup zdecydowanie lokują większość swoich uczuć negatywnych poza rodziną. Pewna doza uczuć negatywnych skierowana jest do rodzeństwa. To również nie różnicuje badanych grup. Badane dzieci generalnie odnoszą się pozytywnie do członków swoich rodzin, nie oceniają ich negatywnie, darzą uczuciem niezależnie od postępowania rodziców. Najprawdopodobniej wiąże się z tendencją do idealizowania i życzeniowym postrzeganiem rodziny (prezentacja rodziny takiej, jaką chcieliby mieć, a nie takiej, jaką mają).

Wykres 4. Uczucia negatywne kierowane do poszczególnych członków rodziny przez dziewczynki z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

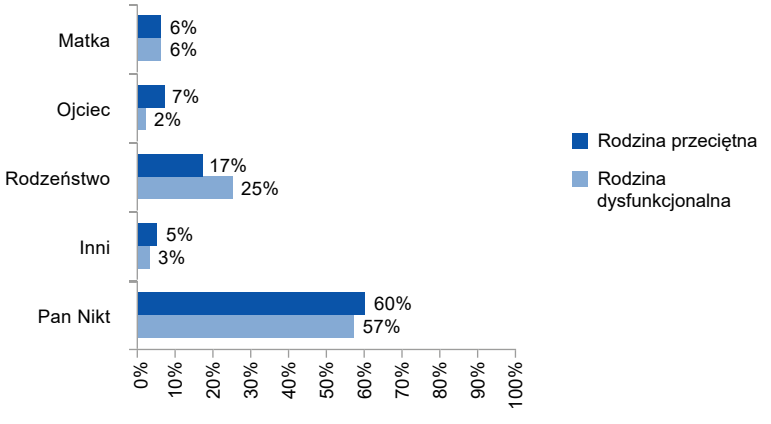

Dziewczynki, analogicznie jak chłopcy, zdecydowanie lokują większość swoich uczuć negatywnych poza rodziną. Pewna doza uczuć negatywnych skierowana jest do rodzeństwa, co jest dość powszechne w tym wieku. Rodzeństwo nie

zawsze zachowuje się tak, jakby dziecko chciało. Konflikty z rodzeństwem są treningiem relacji interpersonalnych, radzeniem sobie w sytuacjach konfliktowych, trenowaniem umiejętności rozwiązywania sytuacji trudnych.

Wykres 5. Uczucia pozytywne odbierane od poszczególnych członków rodziny przez chłopców z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

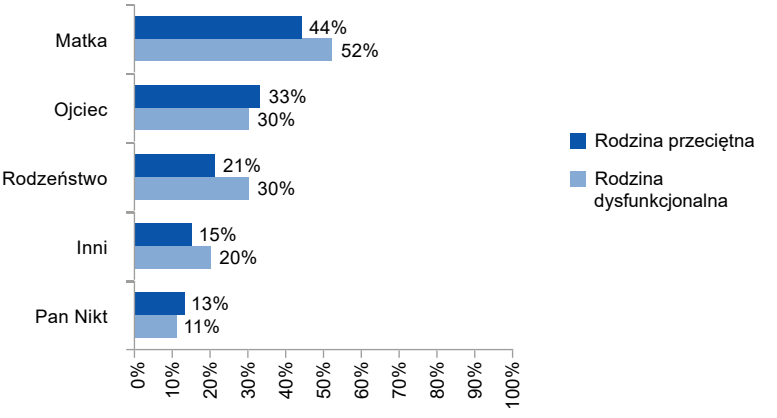

Jak widać z powyższego zestawienia, chłopcy z rodzin dysfunkcjonalnych dostrzegają więcej uczuć pozytywnych kierowanych do nich przez matki, rodzeństwo i dalszych członków rodziny niż chłopcy z rodzin przeciętnych. To, że chłopcy z rodzin dysfunkcjonalnych zauważają więcej uczuć pozytywnych kierowanych do nich przez matki, może wynikać z tego, że w pewnym stopniu ich kontakt z ojcem jest ograniczony (część z nich pochodzi z rodzin rozbitych). Z kolei rodzeństwo, jak już zauważono wcześniej, może być źródłem wsparcia, pozytywnych uczuć, zainteresowania, które zastępują brak uwagi i zainteresowania ze strony rodziców. W przypadku chłopców z rodzin przeciętnych jedyna przewaga i to nieznaczna dotyczy postrzegania większej ilości pozytywnych uczuć kierowanych przez ojców niż u chłopców z rodzin dysfunkcjonalnych. Może to wynikać z faktu rozwojowego, tzn. identyfikacji z płcią i rosnącej potrzeby nawiązywania bliskich relacji i więzi z osobami tej samej płci.

Wykres 6. Uczucia pozytywne odbierane od poszczególnych członków rodziny przez dziewczynki z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

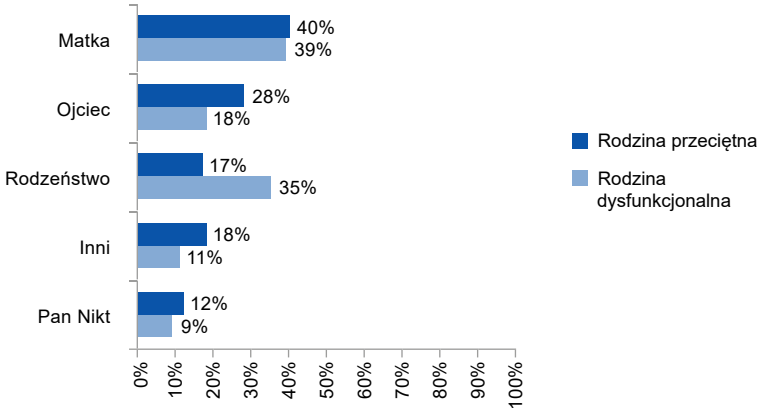

Jak można zauważyć najwięcej dziewczynek odbiera uczucia pozytywne od swoich matek. Dziewczynki z rodzin przeciętnych zauważają więcej uczuć pozytywnych kierowanych do nich przez ojców. Można przypuszczać, że dziewczynki z rodzin przeciętnych mają częstsze kontakty ze swoimi ojcami, spędzają z nimi więcej czasu i otrzymują od nich więcej uwagi niż dziewczynki z rodzin dysfunkcjonalnych, stąd odbierają od nich więcej uczuć pozytywnych. Znacząco zaznacza się różnica między dziewczynkami w zakresie uczuć pozytywnych odbieranych od rodzeństwa. Dziewczynki z rodzin dysfunkcjonalnych zdecydowanie więcej uczuć pozytywnych odbierają od rodzeństwa niż dziewczynki z rodzin przeciętnych. Może to wynikać ze specyfiki zaniedbania – przy braku zainteresowania i uczuć ze strony rodziców, dzieci te szukają oparcia u sióstr i braci. Bywa tak, że starsze rodzeństwo de facto sprawuje opiekę nam swoimi młodszymi braćmi i siostrami, dba o nich, opiekuje się nimi i wspiera.

Chłopcy przeważnie nie odbierają uczuć negatywnych od członków swoich rodzin, co oznacza, że pozytywnie oceniają swoich bliskich. I nie ma większego znaczenia, z jakich domów chłopcy pochodzą. W przypadku rodzin dysfunkcjonalnych może się to związać z pewną idealizacją rodziny i postawą życzeniową – chłopcy ci prezentują obraz rodziny, jaką chcieliby mieć, a nie jaką faktycznie mają, co może wynikać ze stosowania przez nich mechanizmu obronnego – idealizacji[3].

3 Idealizacja to mechanizm obronny składający się z dwóch etapów: rozszczepienie obiektu idealizacji na dwie części dobrą i złą oraz zaprzeczenie istnienia złej części i wyolbrzymienie dobrej (niedostrzeganie wad, tylko zalety; Frydrychowicz, 1993).

Wykres 7. Uczucia negatywne odbierane od poszczególnych członków rodziny przez chłopców z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

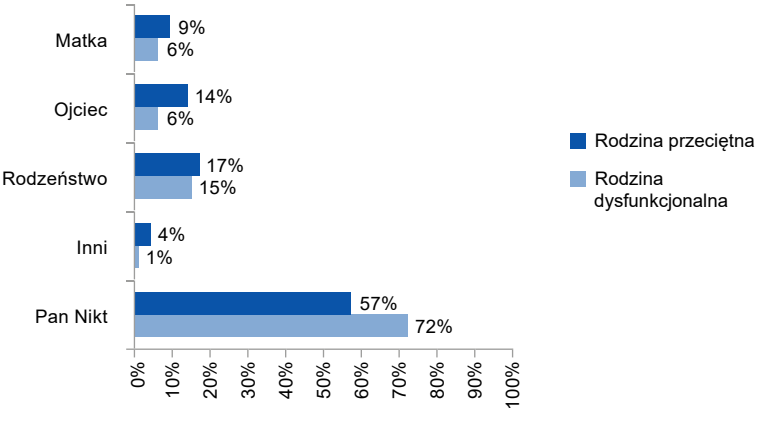

Wykres 8. Uczucia negatywne odbierane od poszczególnych członków rodziny przez dziewczynki z rodzin przeciętnych i rodzin dysfunkcjonalnych

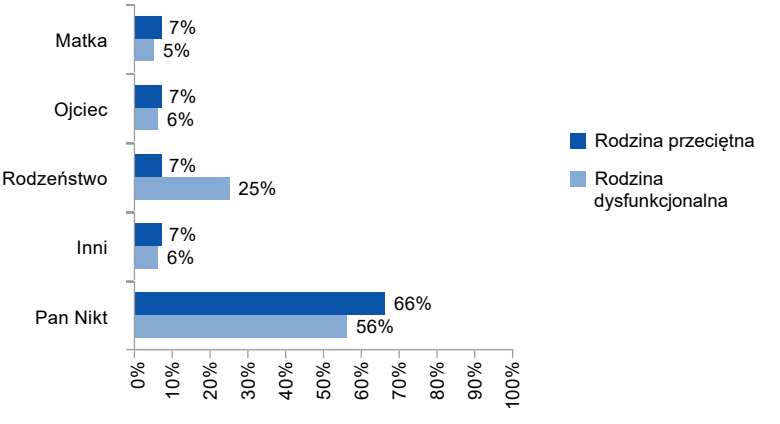

Dziewczynki, podobnie jak chłopcy, przeważnie nie odbierają uczuć negatywnych od członków swoich rodzin, co oznacza, że pozytywnie oceniają swoich bliskich. Wyjątek stanowi tu rodzeństwo, które część dziewczynek z rodzin dysfunkcjonalnych ocenia jako źródło uczuć negatywnych. Możliwe, że ta grupa dziewczynek pozbawiona wzoru bliskich relacji prezentowanych przez rodziców, także nie potrafi zbudować bliskich relacji z rodzeństwem i może być ono dla nich źródłem uczuć negatywnych.

Wnioski

Celem przeprowadzonych badań było ukazanie różnicy w percepcji relacji rodzinnych z punktu widzenia dzieci sześcioletnich pochodzących z rodzin przeciętnych i rodzin z problemem zaniedbania. Dzieci sześcioletnie potrafią spostrzegać swoją rodzinę z pewnego dystansu, mają już dostatecznie dużo kontaktów ze środowiskiem pozarodzinnym, aby dokonywać porównań z innymi rodzinami. Zakładano, że dzieci z porównywanych grup będą odmiennie odbierały i oceniały swoje rodziny. Można było przypuszczać, że dzieci z rodzin dysfunkcjonalnych dostrzegą braki w swoich rodzinach i cechy zaniedbania ich przez rodziców. Badania wykazały jednak sytuację odmienną. W ogólnym zestawieniu różnice nie są zbyt wyraźne i obie grupy dzieci oceniają swoje rodziny pozytywnie. W obu grupach dzieci przedmiotem oraz źródłem miłości jest matka lub ojciec. Żadne z badanych dzieci nie wskazało nikogo ze swojego najbliższego otoczenia jako przedmiotu czy źródła wrogości. Różnice są dostrzegalne w nieco lepszej ocenie swojej rodziny przez dzieci pochodzące z rodzin dysfunkcjonalnych. Dzieci rodzin przeciętnych uzyskały nieco gorsze wyniki w zakresie dawania oraz odbierania uczuć pozytywnych i negatywnych w rodzinie. Może to wynikać z tego, że są one przekonane o istniejącej między nimi a rodzicami więzi uczuciowej, o ich zainteresowaniu nimi bez względu na okoliczności i w związku z tym traktują to jako coś normalnego, nie zawsze potrafią zauważyć i docenić bliskie relacje ze swoimi rodzicami. Z kolei dzieci z rodzin, w których dzieci są zaniedbywane przez rodziców, doceniają każdy przejaw zainteresowania i uwagi z ich strony, traktują to jako coś ważnego i wyjątkowego, nawet jeśli zdarza się sporadycznie. Możliwe także, że dzieci z rodzin dysfunkcjonalnych przeceniają wartość swoich rodziców, aby dostosować się do innych dzieci w swoim otoczeniu, nie myśleć o kłopotach w domu (Plopa, 2014; Ziemska, 1986). Może to być także nieświadomy mechanizm obronny. Dzieci, które zauważają, że ich rodzice nie są tacy opiekuńczy i kochający jak rodzice innych dzieci, zaczynają szukać winy w sobie i oceniać siebie negatywnie. Aby uniknąć negatywnej samooceny, dzieci mimo wszystko oceniają swoich rodziców pozytywnie i w ten sposób unikają poczucia winy i mniejszego poczucia własnej wartości. Dzieci krzywdzone, mimo zaniedbania, kochają swoją rodzinę i mają o niej korzystne zdanie. Cieszą się z każdej chwili spędzonej z rodzicami. Dzieci z takich rodzin mogą stosować różnorodne mechanizmy obronne np. idealizowanie swoich bliskich, w celu posiadania choć namiastki normalnego życia, lub zaprzeczanie, które może służyć zmniejszeniu lęku, frustracji i poczucia winy, co może pełnić rolę przystosowawczą (Frydrychowicz, 1993; Plopa, 2014; Ziemska, 1986).

E-maile autorów: **emarat@uni.lodz.pl**, **sylwia.rydz@interia.pl**

Bibliografia

Brągiel, J. (2007). Zagadnienie przemocy wobec dziecka w rodzinie. W: J. Brągiel, A. W. Janke, S. Kawula (red.), *Pedagogika rodziny: obszary i panorama problematyki* (s. 255–271). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Brzezińska, A. (2005). *Portrety psychologiczne człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*. Gdańsk: GWP.

Dudek, M. (2010). *Wybrane obszary dysfunkcjonalności rodziny*. Krasnystaw: POLIANNA.

Frydrychowicz, A. (1993). *Test stosunków rodzinnych E. Bene J. Athony badania walidacyjne na polskiej populacji*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Poradnictwa Wychowawczo-Zawodowego Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Frydrychowicz, A., Anthony, J., Bene, E. (1993). *Test Stosunków Rodzinnych E. Bene J. Anthony: badania walidacyjne na populacji polskiej*. Warszawa: Centralny Ośrodek Metodyczny Poradnictwa Wychowawczo-Zawodowego Ministerstwa Edukacji Narodowej.

Grabowiec, A. (2011). *Samoocena dzieci krzywdzonych w rodzinie*. Lublin: Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Plopa, M. (2014). Więzi małżeńskie i rodzinne w perspektywie teorii przywiązania. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 141–166). Warszawa: PWN.

Sendyk, M. (2003). Osamotnienie dziecka w rodzinie. Przegląd badań. *Małżeństwo i Rodzina*, 8, 20–24.

Stojecka-Zuber, R. (2005). Dysfunkcjonalność rodziny przyczyną zaburzeń socjalizacji dziecka. W: B. Kałdon, Z. Kwaśnik (red.), *Rodzina w szkolnej profilaktyce uzależnień* (s. 175–187). Stalowa Wola: Wydawnictwo Diecezjalne w Sandomierzu.

Walęcka-Matyja, K. (2014). Role i funkcje rodziny. W: I. Janicka, H. Liberska (red.), *Psychologia rodziny* (s. 96–114). Warszawa: PWN.

Ziemska, M. (red.). (1986). *Rodzina i dziecko*. Warszawa: PWN.

Perception of a dysfunctional family by 6-year-old children

Family is the first and basic social environment for every person. If it guarantees comprehensive development: physical, social, and psychological one, for its adult members and for children, then we say about a properly functioning family. However, it happens that proper functioning of a family becomes destroyed (because of external and internal factors), then it is characterised by interactions that hinder its effective and positive activities. Dysfunction of a family involves all its members, yet the youngest ones are influenced most. It is in a family that a child acquires knowledge on himself or herself and on the surrounding world. Skills to solve problems, realise aims, present one's opinions or make relations with other people are learnt by a child by means of imitating the significant others (parents, siblings). Whereas the atmosphere in dysfunctional families is often filled with tension, conflicts, menaces, negative patterns of behaviour, and emotional disintegration. It is as early as in preschool age that children are able to perceive their families with some distance and see differences between environments, for they stay beside their family environments more and more often and they have contacts with other children and adults.

The objective of the studies undertaken by the authors was to find answers to the following questions: How do children from proper and dysfunctional families perceive their families? Are there any differences in their assessment of particular persons in the families? Do boys assess their families in a different way than girls do?

The research included 46 6-year-old children: 23 of them originated from average families and 23 – from families with the problem of neglect. Children's perception of family relations was examined using the Test of Family Relations by E. Bene and J. Anthony. The method allows to measure a child's emotional attitude towards family members and also to assess family's attitudes toward a child. The examination somehow imitates life situation of an examined child, and the obtained results show emotional interactions in a family as perceived by a child because of his or her experiences with close persons. The main assumption of the study was an attempt at showing differences in perception of a family by children from families with the problem of neglect and children from average families.

Keywords:

DYSFUNCTIONAL FAMILY, PRESCHOOLER, NEGLECT

Cytowanie:
Marat, E., Rydz, S., Malinkiewicz-Bryndza, O. (2015). Spostrzeganie rodziny dysfunkcjonalnej przez dzieci sześcioletnie. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 14(3).

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa–Użycie niekomercyjne–Bez utworów zależnych 3.0 Polska.